

ARAPÇA'DA İ'TİRÂZİYYE CÜMLESİ¹

Kanatbek OROZBEKOV*

Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı,

kanatbek-furkan@mail.ru

ÖZ

Bu çalışma, gramer açısından bir cümle çeşidi olan, belâgat bakımından edebî bir üslup olan i'tirâziyye cümlesinin Arapçadaki kullanımını incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmamız iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada cümle kavramının sözlük ve terim anlamlarına yer verilmiş ve Arapçada kullanılan cümle çeşitleri, cümle öğeleri, tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Arapçada en önemli konulardan biri olan i'râb konusuna kısaca değinilmiştir. Cümleler i'râb açısından değerlendirilerek i'râbdan mahalli olan cümleler ve i'râbdan mahalli olmayan cümleler ayrı ayrı olarak incelenmiştir.

İkinci aşamada ise başta i'tirâziyye cümlesinin kavramsal çerçevesi genel olarak değerlendirilmiştir. Sonra da i'tirâziyye cümlesi ile diğer belâgî kavramlar arasındaki farklar ve ortak yönler ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Daha sonra i'tirâz cümlesine ait olan harfler ve itirazın cümlesinin kullanım amaçları Kur'ân-ı Kerîm'den örnekler verilerek açıklanmıştır. Sonunda ise i'tirâziyye cümlesinin cümle öğeleri arasına girdiği durumlar asıl kaynaklardan örnekler verilerek anlatılmıştır. Ulaştığımız neticeler sonuç bölümünde özetlenerek çalışmamız tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Belâgat, Cümle, İ'râb, İ'tirâz, Nahiv.

OBJECTION SENTENCES IN ARABIC

ABSTRACT

This study is designed to examine the use of rhetorical terms from the point of view of the kinds of literary styles itiraziyye in Arabic language, which with the point of sight of grammar is a sentence and a literal style in terms of belagât.

¹ Bu makale, "Arap Dilinde Cümle-i Mu'terize ve Kur'ân-ı Kerîm'de Kullanılışı" başlıklı yüksek lisans tezimizin kaynak ve bilgi takviyesiyle gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

Geliş (Received) : 25.12.2017

Kabul (Accepted) : 28.12.2017

Basım (Published) : 31.12.2017

This article consists of two phases. In the first part, we tried to identify the components of the sentences that are given for the meanings and concepts and terms used in the Arab species. And also irap was briefly mentioned, which is one of the most important issues in Arabic. Crimes were assessed from the point of view of the irap, and the samples of the localities of the irrigation and non-local samples of the irrigation were examined separately.

In the second phase, the original conceptual basis of the itiraziyye proposal (objection clause) was evaluated as a whole. Then tried to highlight the differences and commonalities of the proposal itiraziyye between other concepts of belagat. Next come the letters that are assigned for the purpose and use of the objection of the appeal, explained by giving examples from the Qur'an. Finally, the places where the itiraziyye proposal enters the sentence items were briefly explained by citing examples from original sources. The results we have achieved have been completed in our conclusion.

Key Words: Arabic, Rhetoric, Sentence, Objection, Grammar.

GİRİŞ

İlâhî Kelâm olan Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygambere Arapça olarak indirilmiştir. Dolayısıyla Allah Kur'an-ı Kerim ile Arapçayı da ebedileştirmiştir. (Fakat unutulmamalıdır ki Arapçadan kasıt yedinci yüzyılda kullanılan Arapçadır. Konuyla alakalı bkz: Ethem (2017:158)). Kur'ân-ı Kerim belâgatta da zirve olmuş bir kitaptır. İslâm'ın en büyük ve temel kaynağı olan bu kaynak üzerine yapılan tüm çalışmalar da Arapça olarak yapılmıştır. Bu çalışmalara Ulûmü'l-Kur'ân adı verilmiştir. Bu Ulûmü'l-Kur'ân kitapları Kur'ân'ın farklı yönlerini ortaya koymuştur. Tefsir kitapları, yorumlarını, nahiv kitapları gramer yönünü, belâgat kitapları kullanılan üslûplarını ortaya koymuştur. Tüm bu kaynaklardan istifade edebilmek için önce Arapça nahiv kuralları ve belâgî üslûpların bilinmesi çok önemlidir. Çünkü nahiv kuralları, bu zikredilen kaynakları anlamaya yardımcı olacaktır.

İ'tirâziyye cümlesi konu olarak, hem nahiv konularıyla hem de belâgat konularıyla irtibatlıdır. İ'râbda mahalli olmayan bir cümle olarak nahiv konularıyla irtibatlıdır. Edebî bir üslûp olarak da belâgat konularıyla irtibatlıdır. İ'tirâziyye cümlesi Arapça metinlerde birçok yerde karşımıza çıkmaktadır. Sadece metinlerde değil konuşma esnasında da çok kullanılan

bir üslûptur. Araştırmamıza konu olarak Arapçada i'tirâziyye cümlesi başlığı bundan dolayı seçilmiştir. Kaynak incelemesi yaptığımız da Arapça olarak yapılan birkaç çalışmaya rastlamışızdır. Türkçe olarak bu konuda bir çalışma rastlanmamıştır. Bu sebeple i'tirâziyye cümlesi hakkında Türkçe olarak az da olsa ilme bir katkı sağlamak amacıyla bu makale hazırlanmıştır.

1. ARAPÇADA CÜMLE KAVRAMI

Her ilim dalının kendine hâs kavramları vardır. Arapçanın da kendine hâs kavramları vardır. O kavramlardan biri de cümle kavramıdır. Cümle الجملة sözlükte الجملة el-Cümel (cümleler) kelimesinin tekilidir. Cümle: Bir şeyin toplamıdır. Onu parçalardan topladı, aynı şekilde hesabı özetledi manasındadır (İbn Manzur, 2000, s. 686). Cümle lafzı: Kur'ân-ı Kerîm'de bütün ve topluca manasında kullanılmıştır:

”وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَّاحِدَةً“

“O inkâr edenler dediler ki “O Kur'an ona toptan indirilseydi ya!” (Furkan,25/32). Terim manasına gelince: Cümle, mâna ifade edecek kadar kelimedden meydana gelen bir emir, bir dilek, bir duygu, bir olay, bir hüküm bildiren terkiptir. (Çörtü, 2015, s. 13). İbn Hişam “Muğni'l-Lebîb”inde cümleyi şöyle tarif etmiştir: “Cümle fiil-failden oluşur “قام زيد” örneğinde olduğu gibi; mübteda- haberden de oluşur “زيد قائم” örneğinde olduğu gibi veya bunların yerinde olan öğelerden oluşur “ضرب اللص و ظننته قائما” örneğinde olduğu gibi. (İbn Hişam, 1964, s. 42).

2. ARAPÇADA CÜMLE ÖĞELERİ

Cümle üç ana öğeden oluşur: Bunlar: Müsne'dün ileyh “المسند إليه” ve Müsned "المسند" ve İsnâd'dır (الإسناد). Müsne'dün ileyh'den kasıt: Kendisine nisbet edilen veya hükmedilen kelimedir. Yani kendisine bir anlam yüklenen isim, öznedir. Müsnedün ileyh'e Mensübün ileyh veya Mahkûmün aleyh denilir “المنسوب إليها أو المحكوم عليها”. Müsned'den murad: Nisbet olunmuş veya onunla hükümlenmiş kelimedir, yani bir isme izafe edilen anlam, yüklemidir. Müsned'e Mensüb veya Mahkûmün bih “المنسوبة أو المحكوم بها” denilir. İsnâd'dan murad: Nisbet veya hükümdür. Yani müsnedün ileyh ile müsned arasındaki olumlu veya olumsuz ilişkidir.

İsnâd'a Nisbet veya Hüküm “النسبة أو الحكم” denilir. Mesela: “الكتاب مفيد” cümlesinde “el-Kitabu” müsned'ün ileyh'dir “mufidün” ise müsned'dir ikisinin arasındaki bağ veya nisbet ise isnâd'dır. (el-Fadlî, 2013, s. 18).

3. ARAPÇADA CÜMLE'NİN DELÂLETİ

Cümle bir mâna ifade etmesi bakımından, konuşan insanın amacına göre ifade ettiği mânanın farklı delâletleri vardır. Bu delâlet ya kat'î ve ihtimâlî olur ya da zâhirî ve bâtmî olur. (es-Samirâî, 2000, s. 17).

3.1. Kat'î ve İhtimâlî Delâlet

Araştırmacılar Arapça cümlelerin mânaya olan delâletini iki kısma ayırmışlardır.

- Tek bir mânaya delâlet eden “nassî” ve “kat'î” ifadedir.
- Birden çok mânaya ihtimali olan ihtimâlî ifadedir.

Bunlar Arapça cümlelerin delâletinde kesin bir şekilde sonucu belirtmede geniş bir yoldur. Örneğin: İzafetle: “إشتريت قدح ماء” “bir su kabı satın aldım” veya “إشتريت قدحا ماء” “bir kap su satın aldım” denilirse, birinci cümle ihtimali cümledir çünkü “kap miktarı” su satın alındığına ihtimal eder, bir de “su kab'î” satın aldığına da ihtimal eder. İkinci cümle ise delaleti kat'îdir çünkü sadece “kap miktarı” su satın alındığına delalet eder. Kat'îdir, ihtimal yoktur. Başka bir örnek “أنا ضارب زيد” denilirse izafetle veya “أنا ضاربٌ زيداً” denilirse birinci cümle mazi, hâl ve istikbale ihtimal eder ve ihtimali ifadedir. İkinci cümle ise hâl ve istikbal manasında nasstır, çünkü ismi failin izafeti maziye delalet eder: örneğin şu ayeti kerimede “فاطر السماوات والأرض” “göklerin ve yerin yaratandır”. Bunun yanı sıra istimrara da delalet eder örneğin şu ayette bunun örneği bulunmaktadır: “الصباح” “إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الحَبِّ والنَّوى... فالق” “Şüphesiz ki o taneleri, çekirdekleri yaran Allah'tır... Tan attırıp sabahı çıkararak odur”. İstikbale de delalet eder örneğin: “ربنا إِنَّكَ جامع الناس ليوم لا ريب فيه” “Ey Rabbimiz, muhakkak ki sen, insanları geleceğinden hiç şüphe olmayan bir günde toplayacaksın” (Ali İmran, 3/9). Ayetinde de buna örnek bulunmaktadır.

3.2. Zâhirî ve Bâtînî Delâleti

Zâhirî delâlet lafzın zahirini ifade eden manadır. Örneğin: “سافر محمد، و نام خالد” cümlelerinde ve şu ayeti kerimede olduğu gibi: “وأحل الله البيع وحرم الربوا” “Allah alışverişi helal, faizi de haram kıldı” (Bakara, 2/275). Batnî delâlet ise: “Mecaz”, “Kinaye”, “Melahin”, ve “İşaret” ve buna benzerleri yollarla ifade edilen delalettir. Örneğin: “بسهام ريشه الكحل” “Ok yeleşti sürmeli olan okla beni attı.” Bu cümleden kastedilen mâna, sürmeli gözle bakmaktır. Başka bir örnekte: “بعيدة مهوى القرط” / Küpesinin çukuru uzundur.” Bu cümleden kastedilen mâna, uzun boylu kadın demektir. Abdulkâhir Cürçânî Delâilü'l-İ'caz'da şöyle zikretmiştir: “Sözler iki türdür: Birinci türde konuşanın amacı lafızların kendisi ile öğrenilir. Örneğin Zeyd'in çıktığını bildirmek istediğinde “خرج زيد” “Zeyd çıktı” dersin; Amr'ın ayrıldığını bildirmek istediğinde “عمرو منطلق” “Amr ayrılmıştır” dersin. Bu türün kapsamına giren diğer sözler de böyledir. İkinci türde de konuşanın amacı lafzın kendisiyle öğrenilir, ne var ki burada, lafız önce lügatte tahsis edildiği anlamı gösterir, sonra bu anlamda konuşanın amacına ulaştıran ikinci bir delalet bulursun. Bu ikinci tür; kinaye, istiâre ve temsil etrafında döner. Örneğin “هو كثير الرماد” “O, külü çok olan biridir” veya “طويل النجاد” “o, uzun kınlı biridir” ya da “نوم” “kuşluk vaktine kadar uyur” dediğinde bu sözlerin lafızları kastettiğin anlamı doğrudan ifade etmez. Fakat lafız, ilk bakışta anlaşılın anlamına delalet eder. Sonra dinleyen bu anlamın işaretinden yola çıkarak senin kastettiğin ikinci anlamı arayıp bulur. Örneğin “kazanının külü çok” ifadesinden, bu kişinin konuksever birisi olduğunu; “kıını uzun” ifadesinden boyunun uzun olduğunu; “kuşluk vaktine kadar uyur” ifadesinden kadının refah içinde yaşadığını ve hizmetçilere sahip olduğu için ev işlerini kendisinin görmesine gerek kalmadığını çıkarırsın.” Yine birisi: “رأيت أسداً” “Bir aslan gördüm” dediğinde bu sözle bilinen yırtıcı hayvanı kastetmediğine dair hâl karinesi varsa bunu benzetme kastyıla söylediğini, ancak gördüğü kişiyi cesur yüreklilik açısından aslandan ayıramayacak bir duruma koyarak abartıya başvurduğunu anlarsın. Yine birinin “بلغني أنك تُقَدِّم رجلاً و تؤخِّرُ أخرى” “Duyduğuma göre bir ileri, bir geri adım atıyormuşsun” sözünden, hitap edilen kişinin bir şeyi yapmakla yapmamak arasında kararsız kaldığını anlarsın.

4. ARAPÇADA CÜMLE ÇEŞİTLERİ

Arapçada birçok cümle çeşidi vardır. Onlardan bazıları şunlardır:

Cümle: Tam ve Nakıs olmak üzere ikiye ayrılır:

Tam cümle: “الجملة التامة” Anlamlı bir cümledir, mânası tamdır. Bu cümleye: “يحسن السكوت” denilir. Örneğin: “السماء صافية”. Nakıs cümle: “الجملة الناقصة” Anlamlı bir cümledir, mânası ise nakıstır / eksiktir. Bu cümleye: “لا يحسن السكوت عليها” denilir. Örnek: “إنَّ جَاءَ أَخِي... وَإِنَّ... زَيْدًا...”.

Cümle: “el-Kelâm” (Söz) ve “el-Kelim” (Sözler) olmak üzere de iki kısma ayrılır:

Kelâm: “Söz” “الكلام” İki veya daha çok kelimedden oluşan bir cümledir. Anlamlıdır, manası tamdır. Örneğin: “الليلة مقمرة و ذهب محمد إلي الكوفة”.

Kelimeler: “Sözler” “الكلم” Üç veya daha çok kelimedden oluşan bir cümledir, ister tam olsun, ister nakıs olsun fark etmez. Örnek: “إنَّ النهار أمس... و أحاط الله بكل شيء علماً” (Fadlî, 2013, s. 20).

Nahivciler: Cümle çeşitlerinin özetini, sağlam temeller üzerine inşa etmişlerdir. Tahnavî cümle çeşitlerini aşağıdaki gibi özetlemiştir: (Tahnavî, 1996, s.245-250).

- Cümle: Fiil, isim, zarf veya şart şeklinde olur.
- Cümle: İnşâ ya da haber cümlesi olur.
- Cümle: Suğrâ ya da kubrâ olur.
- Cümle'nin, İ'râbda mahalli olur ya da i'râbdan mahalli olmaz.
- Cümle: Sözü başında olur veya sözü arasında olur veya başka bir cümlenin arasında itiraz cümlesi olur.

4.1. İsim Cümlesi

İsim cümlesi, hakikaten veya hükmen mübteda (özne) denilen bir isimle başlayan ve bu ismi tamamlayan haber (yüklem)den oluşan isnâd terkididir. (Sevinç, 2011, s. 209) Örnek: “الْحَقُّ” Cümlenin başındaki isim, İbn Hişam'a göre “müsned” veya “müsned'ün ileyh'tir”, bu isimlerin başında bulunan harfler hiçbir şey ifade etmez. (İbn Hişam, 1964, s. 376). Şu örneklerde olduğu gibi: “أقائم زيد و أزيد أخوك و لعل إياك منطلق و ما زيد قائم”

4.2. Fiil Cümlesi

Fiil cümlesi fiille başlar, en az iki öğeden oluşur. Birincisine fiil, ikincisine fail denir. (Çörtü, 2014, s. 206). Örnek: “نام الولد “Çocuk uyudu”.

4.3. Zarf Cümlesi

Zarf cümlesi İbn Hişam'ın belirttiği gibi cümle zarfla veya mecrurla başlayan bir cümledir, "اعندك زيد و في الدار زيد" gibi. Burada "زيد" kelimesi zarfla ve car mecrurla fail olarak takdir edildiğinde mahzup bir fiilin istikrarı olmaz ve zarf, car mecrurla kendisinden haber olunan mübteda da olmaz. (İbn Hişam, 1964, s. 320).

4.4. Şart Cümlesi

Şart cümlesi iki kısımdan oluşur. Birinci kısma şart "الشرط", ikinci kısma cevap "جواب الشرط" denir. (Şart cümleleri, www.biiznillah.com. 2017, 15 Eylül).

لو: (Eğer) Geçmişte yerine getirilmemiş bir durum için kullanılır. Cevap cümlesine "Lam" harfi ile vurgu yapılır. Eğer cevap olumsuzsa 'Lam' harfi kullanılmaz. Filler cezmedilmez. Örnek: "لو اجتهدت لنجحت"

لولا: (Olmasaydı) Geçmişte bir durumun olmaması sonucunda gerçekleşmesi muhtemel durumu ifade etmek için kullanılır. Sonrasında gelen isim mübtedadır. Mübteda yerine "أن" ile de cümle kullanılabilir. İkinci cümle cevabıdır ve mazi fiil kullanılır. Cevap cümlesine 'Lam' harfi ile vurgu yapılır. Eğer cevap olumsuzsa 'Lam' harfi kullanılmaz. Filler cezmedilmez "لولا فضل الله عليهم لمأتوا" örneğinde olduğu gibi.

إذا: (Eğer, ...inde) Bazen muzari fiil ile birlikte kullanılmakla beraber, genellikle mazi fiil ile kullanılır ama geleceği ifade eder. Bazı durumlarda cevap 'ف' harfi alır. Filler cezmedilmez. Örnek: "إذا جاء رمضان فتحت أبواب الجنة"

İN ve Kardeşleri: Hem mazi hem de muzari fiillerle birlikte kullanılırlar. Şart ve cevap cümlelerinden oluşup, cevap cümleleri bazı durumlarda ‘ف’ eki alır. Cezmeder. (Şart cümleleri, www.büznillah.com. 2017, 15 Eylül).

4.5. Haber ve İnşâ Cümleleri

Bütün sözler iki kısma ayrılır. Haber (bildirme) ve inşâ (dilek) olmak üzere. (Carim ve Emin, 2004, s. 169). Haber cümlesi: Sözü söyleyene o, bu sözünde sadıktır veya yalancıdır diyebileceğimiz kelama denir. Eğer söylenen kelimeler gerçeğe mutabık ise, onu söyleyen kişi sözünde sadıktır. (doğrudur) Eğer söylenen kelimeler (söz) gerçeğe mutabık değil ise onu söyleyen kişi sözünde yalancıdır. İnşâ cümlesi: Sözü söyleyene o bu sözünde sadıktır veya yalancıdır diyemeyeceğimiz cümleye denir. (Carim ve Emin, 2004, s. 196). Bütün haber ve inşâ cümlelerinin iki ögesi vardır. Onlar “*mahkûmün aleyh*” ve “*mahkûmün bih*” tir. Birinci kelimeye *müsnedün ileyh* ikinci kelimeye ise *müsned* denir. Muzâfün ileyh ve sıla cümlesinin dışında bu iki öge dışındaki ögelere “*kayıt*” denir. (Bolelli, 2013, s. 191).

4.6. İ'râb Açısından Cümle

Sözlükte: İ'râb lafzi hakkında iki görüş vardır. Bunlardan birisi onun, Arapların gönlündekini açıklamak için kullandıkları “*أَعْرَبَ عَنْ نَفْسِهِ*” sözünden alınmış olduğudur. Buna göre “i'râb” mânayı açıklamadır. İkincisi “*أَعْرَبَ*” lafzının, Arapların midesi bozulduğunda söyledikleri “*عَرَبَتْ مَعْدَةُ الرَّجُلِ*” sözünden alınmış olduğudur. Böylece “*إِعْرَابٌ*” sözünden maksadımız, karışıklığı gidermek ve kapalılığı kaldırmak olur. Örneğin “*أَعْجَمْتُ الْكِتَابَ*” denildiğinde bunun manası, “Kitabın anlaşılmağını giderdim” olur. (Yıldırım vd., 1988, s. 57). İstilahta: İ'râb farklı âmillerin dâhil olmasıyla kelimelerin sonlarının değişmesidir. (Muhammed Tayyib, 2009, s.11). Cümleler i'râb açısından i'râbdan mahalli olan cümleler ve i'râbdan mahalli olmayan cümleler olmak üzere iki kısma ayrılır. Şimdi Bunları kısaca açıklamak yararlı olacaktır.

4.6.1. İ'râbdan Mahalli Olan Cümleler

Cümle, müfred bir kelime konumunda olabilir ve merfû, mansûb, mecrûr veya meczûm olma bakımından o müfred kelimenin i'râbdaki yerini alabilir. Bu durumda onun i'râbdan mahalli olur. (Uzun vd., 2007, s. 451). İ'râbdan mahalli olan cümleler başlıca şu cümlelerdir.

Haber olan cümle

Haber olan cümleler 5 yerde bulunmaktadır.

1. Mübteda'nın Haberi (Mahallen Merfû) olur.
2. İne ve Benzerlerinin Haberi (Mahallen Merfû) olur.
3. Cinsi Nefyeden La'nın Haberi (Mahallen Merfû) olur.
4. Nakıs Fiillerin Haberi (Mahallen Mansûb) olur.
5. Leyse'ye Benzeyen Edatların Haberi (Mahallen Mansûb) olur.

Mef'ûlün bih olan cümle

Mef'ûlün bih olan cümleler başlıca şu cümlelerdir:

1. Kavlin Mekulu
2. İki mef'ûlü arasında mübteda-haber olan fiillerin ikinci mef'ûlü.
3. Üç mef'ûl alan fiiller.

Hâl olan cümle

Hâl cümlesi, Allah'ın şu keliminde: “أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ” “Binlerce kişi iken ölüm korkusuyla yurtlarından çıkan kimseleri görmüyor musun?” (Bakara, 2/243). Bu ayette “أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا” cümlesi mahallen mansûbdur. خَرَجُوا lafzındaki vav'dan haldir. (el-Fadlî, 2013, s. 263).

Muzâfun ileyh olan cümle

Muzâfun ileyh olan cümle: “إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ” (Nasr, 110/1). Ayetinde “جاء نصر الله” cümlesi mahallen meczûm'dur “إِذَا” lafzına izâfetten dolayı. (el-Fadlî, 2013, s. 263).

Cezmeden şartın cevabı olup başında fa veya izâ bulunan cümle

1. Şart edatı cezmeden şart edatlarından olacak (zira cezmetmeyen şartın cevabının i'râbdan mahalli olmaz.)
2. Cevap cümlesinin başında fa veya izâ-i fucâiye bulunacak. (Zira başında fa veya izâ bulunmazsa cevap cümlesi değil o cümlenin yüklemi durumunda olan fiil meczûm olur.

İ'râbdan mahalli olan bir cümleye tâbi olan cümle

İ'râbdan mahalli olan cümleye tâbi olan cümleler, ikiye ayrılır. Birincisi müfred bir kelimeye tâbi olan cümledir. Bunlar sıfat, bedel ve atıf durumunda olan cümlelerdir. Bu cümlelerin irabı müfred kelimelerin irabı gibidir. İkincisi irabı olan cümleye tabi olan cümledir. İ'râbı olan cümleye tabi olanlar bedel ve atıf cümleleridir. İ'râbı olan bir cümlenin bedeli olan cümlenin mahalli onun i'râbı gibi olur. Atıf aracılığı ile i'râbda yeri olan cümleye bağlanan cümlenin i'râbı matufu gibi olur. (Sevinç, 2011, s.401).

4.6.2. İ'râbdan Mahalli Olmayan Cümleler

İ'râbda mahalli olmayan cümle, müfred bir kelimenin yerine konulamayan ve müfredle tevil edilemeyen cümlelerdir. (Sevinç, 2011, s. 405).

İbtidâ'iyeye cümlesi

İbtidâ'iyeye cümlesi mânevi âmildir. Mânevi âmil olduğu için zayıftır. Bu sebeple isimler dışındaki kelimelere amel edemez. Amel edemediği için kendisiyle lafzen veya takdiren söze başlanan cümlenin i'râbdan mahalli yoktur. (Kabâve, 1989, s.36).

İsti'nâfiyye cümlesi

Gramerce öncesiyle bağlantısı olmayan ancak anlam bütünlüğünü sağlayan isti'nâfiyye cümlesinin i'râbı yoktur. (Sevinç, 2011, s. 406). İbn Hişam "isti'nâfiyye cümlesi" ile "ibtidâiyye cümlesi"ni eşanamlı olarak kullanıp bunları aynı türün iki şıkkı kabul etmiştir. (İbn Hişam, 1964, s. 440-441).

Sıla cümlesi

Burada mefsûl ile sılası arasında fark vardır. Mevsûl'ün i'râbdan mahalli vardır. Ama sılasının i'râbdan mahalli yoktur. Mevsul gerek isim olsun, gerek harf olsun sılasının i'râbdan mahalli yoktur. İsmi mevsûl'ün sılasında ismi mevsûl'e dönen bir zamir bulunmak zorundadır. Harfi mevsûl'de ise bu şart yoktur. (Mergam, 2014, s. 94).

İ'tirâziyye cümlesi

İ'tirâz belâgatçılara göre "itnâb" yollarındandır. Bazı âlimler i'tirâz'a "isabetü'l-mikdâr" adını vermişlerdir. İ'tirâz mâna bakımından bir birine bağlı olan iki söz arasında veya sadece bir sözün içerisine bir gaye için i'râbda yeri olmayan bir veya daha fazla ara cümle getirmektir. (Kazvîni, 2002, s. 151). İ'tirâziyye cümlesinin bu tarifte belirtildiği gibi i'râbdan mahalli yoktur.

Tefsiriyye cümlesi

İ'râbdan mahalli olmayan cümlelerden biri de Tefsiriyye cümlesidir. Tefsiriyye cümlesini İbn Hişam şöyle tarif etmiştir: "هي الفضلة الكاشفة لحقيقة ما تليه" Tefsiriyye cümlesi kendisinden önce gelen kelime veya cümledeki mübhem bir manayı açıklayan fazla bir cümledir. (İbn Hişam, 1964, s. 436).

Kasemin cevabı olan cümle

İ'râbdan mahalli olmayan cümlelerden biri de kasemin cevabı olan cümledir. (İnb Hişam, 1964, s. 436). Nahivciler kasem'in te'kid olduğunu söylemişlerdir. Sibeveyh şöyle der: “الـحـلـف التوكيد” “Yemin tekiddir” (Sibeveyh, 1988, s. 397). Suyuti “İtkanında” Ulumu'l Kur'an'ın 67.bölümü olan Aksamu'l Kur'an'da şöyle der. Kasemden kasıt haberin tahkiki ve te'kididir. Örnek: “والله يشهد إنَّ المنافقين لكاذبون” Kasem olarak şهادetle haber olmuştur. Çünkü habere te'kid olarak geldiğinde kasem olarak isimlendirilir. (Suyûtî, 2003, s. 46).

Şartın cevabı olan cümle

Şartın cevabı olan cümle iki kısımdır: Birinci kısım: Genel olarak cezm etmeyen şart edatının cevabı olan cümle. Cezmetmeyen edatlar şunlardır: (لوا، لولا، لما، إذا، كيف) İkinci kısım: Cezm eden edatın cevabı olup, başına “fe” veya “iza-i fücâiyye” gelmemiş cümledir. Örneğin, “إذا جاء زيد أكرمه” dersek burada “أكرمه” cümlesi şartın cevabıdır ve irâbdan mahalli yoktur. (Mergam, 2014, s. 91).

İ'râbdan mahalli olmayan cümlelerden birine tâbi olan cümle

Müfredlerde tâbiler beş tanedir. Atıf, Bedel, Atf-ı Beyân, Sıfat ve Tekit. Cümlelerde ise iki tanedir. Atıf cümlesi ve Bedel cümlesidir. Atf-ı beyân Bedel'den sayıldığı için Bedel'e eklenir. Sıfat ise cümle için olmaz, çünkü cümle sıfatlanmaz. Tekit ise cümlelerde sadece lafzî olur. “Tekid-i Lafzî” irapta aslı yoktur. (Kabâve, 1989, s. 126). İ'râbdan mahalli olmayan cümleye tâbi olan cümlelerin de irâbdan mahalli olmaz. Buraya kadar çalışmamızın birinci aşaması olarak, Arapçada cümle ile bağlantılı olan konular klasik nahivcilerin, görüşleri esas alınarak incelenmiştir. Bundan sonraki konularımız çalışmamızın ikinci aşaması olarak, İ'tirâziyye cümleleri hakkında olacaktır.

1. İ'TİRÂZİYYE CÜMLESİ

Cümle-i i'tirâziyye'ye “cümle-i muterize” de denmektedir. İ'tirâz sözlükte: “الإعتراض” İftiâl “افتعال” babından “عرض” kökünden gelmektedir. (İbn Manzur, 2000, s. 165). İbn Manzûr i'tirâzın sözlük anlamına dair şu hadis-i şerifi örnek olarak göstermiştir: “لا جلب ولاجنب ولا إعتراض” Bu hadisi şu şekilde şerh etmiştir: Adam'ın biri yarış meydanında atıyla birlikte girerek i'tirâz etmiştir. Bu siraka olayındandır. Adamın atı peygamberimiz s.a.v. ve Hz. Ebu

Bekir'e engel olmuştur. Yani ikisinin yolda yürütmesini engellemiştir. (İbn Manzur, 2000, s. 167).

İbn Manzur: başka bir örnek olarak şu örneği vermiştir: *والعارض: "السحاب الذي يعترض في أفق"* "Engel: Gökte ufukta engel olan buluttur." İbn Manzûr şu ayeti de örnek olarak vermiştir: *"ولا تجعلوا الله عرضة لأيمانكم"* "Allah'ı yeminlerinize engel kılmayın." (Bakara, 2/224) İbn Manzûr bütün bu mânalar ışığında bize mu'terize olan kelâmın niteliklerini beyan etmektedir. Mu'terize olan kelâm iki kelime veya iki cümle arasına giren kelimedir. Mu'terize olan kelâm ile yukarıdaki benzetilen mânalar arasındaki ortak nitelik ise engel olma ve araya girmesidir. Bütün bu mânalara bakarak şu sonuca varabiliriz: Bütün bu mânalar bir şeyin başka bir şeyin arasına girmesine, arasına girerek ona i'tirâz olmasına delâlet etmektedir. Cümle-i muterize de aynı şekilde bir veya birbirine bağlı olan iki kelâm arasına girmektedir. İstlahı tanımı: İ'tirâz hakkında nahiv imamı, Sibeveyh'in şu sözünden fikir edinmek mümkündür. Sibeveyh: *"هدا باب من الإختصاص يجري على ما جرى عليه النداء"* diyerek başlık attığı "ihtisâs" babını anlatırken şöyle diyor: *"إِنَّا مَعَشَرَ الْعَرَبِ نَفْعَلُ كَذَا وَ كَذَا"* dediğin zaman "أَعْنِي" demiş gibi olursun. Ama bu fil ortaya çıkmıyor ve kullanılmıyor tıpkı nidada ortaya çıkmadığı gibi. Çünkü böyle diyenler muhatabın bilmesine bağlıyorlar, kelâmı öncesine taşımak istemiyorlar ama bir sonrası öncesine taşınmıştır. (Sibeveyh, 1988, s. 233). Araştırmacı Muhammed eş-Şaviş: (eş-Şaviş, 2001, s. 362). Sibeveh'in bu sözünü i'tirâz için ölçü ve tarif olarak görmüştür. Bunun yanı sıra burada diğer tariflere benzemeyen ince ve ayrıcalı bir tarif ve ölçü bulursun demiştir. İbn Hişam: "Muğni'l-Lebib"inde: "İ'râbdan mahalli olamayan cümleler" bölümünde i'râpda mahalli olmayan cümlelerin ikincisi mu'terizedir diyerek şöyle zikretmiştir:

"الجملة الثانية: المعترضة بين شيئين لإفادة الكلام تقوية و تسديدا أو تحسینة"

"İkinci cümle: İfadeyi takviye etmek ve açıklamak veya güzelleştirmek için iki cümle veya bir cümlelerin iki ögesi arasında gelen cümledir" (İbn Hişam, 1964, s.446). İbn Hişam'ın *"بين شيئين"* sözü i'tirâzın nevelerini kapsıyor. İki şey bazen iki cümle olur veya bir cümlelerin iki ögesi olur. Bu tarif i'tirâzın araya girdiği yerlerin ayrıntılarına delâlet etmektedir. İbn Hişam: Muğni'l-Lebib'in de on yedi yere araya girdiğini zikretmiştir. İ'tirâz cümlesini bu on yedi yerde bulundurmak mümkündür, bu yerleri çoğaltmak ve eksiltmek mümkün olduğu gibi. (Mergam, 2014, s. 102). İ'tirâz belâgatçılara göre "İtnâb" yollarındandır. Bazı âlimler i'tirâza "İsâbetü'l-mikdâr" adını vermişlerdir. İ'tirâz mâna bakımından birbirine bağlı olan iki söz

arasına veya sadece bir sözün arasına bir gâye için i'râbda yeri olmayan bir veya daha fazla ara cümle getirmektir. (Kazvinî, 2002, s. 151).

Bu tarifi içerdiğinde i'tirâzın tüm konularını kapsayan unsurlardan bir miktarı bulunmaktadır. Bu unsurlar: Bir cümledeki öğeleri arasında i'tirâz, sonra müstakil olan cümleler arasında i'tirâz, daha sonra i'tirâz olan şeyler sonra da i'tirâz cümlesinin hükmü ve amacıdır. Bu şekilde i'tirâzı tanımladıktan sonra şimdi i'tirâz ile diğer belâğî kavramlar arasındaki farklarını zikretmek yararlı olacaktır. Çünkü i'tirâzın bazı belâgat kavramlarıyla bağlantısı ve benzerliği vardır.

2. İ'tirâz Kavramı İle Diğer Belâğî Kavramlar Arasındaki Fark

İ'tirâz kavramını gerek kavram açısından, gerek üslûp bakımından diğer belâğî kavramlar ile ortak ve farklı yönleri bulunmaktadır. Bu ortak ve farklı yönleri bulunan diğer belâğî kavramlar aşağıdakilerdir:

2.1. İ'tirâz cümlesi ile Hâliyye cümlesi arasındaki fark.

İ'tirâz cümlesi ile hâliyye cümlesi arasındaki farkları birkaç vecih üzerinden açıklamamız mümkündür.

a. İ'râb açısından

Hâliyye cümlesi i'râbdan mahalli olan cümledir ve mahallen mansûbdur, i'tirâziyye cümlesinin i'râbdan mahalli yoktur. Hâliyye cümlesini müfredle tevil etmek mümkündür i'tirâziyye cümlesi ise müfredle tevil edilmez. (Mergam, 2014, s. 104).

b. Haber ve İnşâ açısından

Hâliyye cümlesi inşâ cümlesi olmazken i'tirâz cümlesinin inşâ cümlesi olması mümkündür. (Mergam, 2014, s. 104). Örneğin: i'tirâz cümlesi nida cümlesi olur nida ise inşâ

kısımlarındandır. Başka bir örnek Kur’ân-ı Kerimde i’tirâz cümlesi inşâ olarak gelmiş ve istifham ifade etmektedir.

“فَسْتَغْفِرُوا لِذُنُوبِهِمْ – وَمَنْ يَعْفُرْ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ – وَلَمْ يَصِرُوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ”

“Allah’ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tevbe-istiğfar ederler.- Zaten günahları Allah’tan başka kim bağışlayabilir ki- Bir de onlar, işledikleri kötülüklerde, bile bile ısrar etmezler.” (Ali İmran, 3/135). Başka bir örnekte i’tirâz cümlesi Emir ifade ediyor.

“وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ – قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ – ان يُوْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيتُمْ”

“Sizin dininize uyanlardan başka hiçbir kimseye inanmayın. ” (Resûlüm!) -De ki: Doğru yol ancak Allah’ın yoludur.- Yine (onlar, kendi aralarında şöyle dediler:) “Size verilenin benzerinin başka herhangi bir kimseye verildiğine yahut Rabbinizin huzurunda onların size karşı deliller getireceklerine de (inanmayın).” (Ali İmrân, 3/73).

c. Zamana delaleti açısından

İbn Hişam’a göre: İ’tirâz cümlesinin istikbâl’e delâlet etmesi câizdir. Mesela: “لن سوف س” gibi. Züheyr şiiirinde: “وما أدرى – وسوف إخال أدرى -- أقوم آل حصن أم نساء” Aynı şekilde Kur’ân-ı Kerîm’de i’tirâz cümlesi “لن” istikbâl harfiyle başlamıştır:

“فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا – وَلَنْ تَفْعَلُوا – فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ”

“Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır.” (Bakara, 2/24).

2.2. İ’tirâz cümlesi ile İstinâf cümlesi arasındaki fark

İ’tirâz cümlesi ile İstinâf cümlesi i’râbdan mahalli olmaması açısından ortaktırlar ve ikisinin peş peşe gelmesinin caiz olması bakımında da ortaktırlar. Allah’ın şu keliminde olduğu gibi:

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ / لَا يَأْلُو نَكُمْ حِبَالًا / وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ / قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ”

“Ey iman edenler, sizden olmayanları dost tutmayın; sizi şaşırtmakta kusur etmezler, sıkıntıya düşmenizi isterler. Görmüyor musunuz, öfkeleri ağızlarından taşmakta” (Ali İmrân, 3/118).

2.3. İ'tirâz ile İltifât arasındaki fark

Terim açısından: İ'tirâz ile iltifât arasında ortaklık görünmektedir. Klasik belâğatçılar i'tirâz terimini iltifât terimiyle isimlendirmişlerdir ve ikisinin arasını ayırmamışlardır. (Mergam, 2014, s. 108). Ancak Zamahşerî'nin: “Keşşaf” adlı kitabında i'tirâz ile iltifât arasında fasıl vardır. Zamahşerî'nin bu fikrine birçok müfessir ve belâğatçılar katılmışlardır. İbn Esîr, Zerkeşî, Ulvî, Suyutî ve Sekkâkî gibi âlimler.

2.4. İ'tirâz ile Tezyîl arasındaki fark

Tezyîl, itnâb yollarındandır. İzâle de denir. Tezyîl, bir cümlenin peşinden tekit için bir cümle daha getirmektir. (Bulut, 2015, s. 477). İ'tirâz. Tezyille birlikte, yanlış anlaşılmaya yol açan intibayı ortadan kaldırma gayesi için olduğunda ortaktır. Yani kastedilen mânanın zıddını zannetmeyi ortadan kaldırmaktır. İki arasında ki fark i'tirâz, cümle arasına gelir, tezyîl ise cümle sonuna gelir. (Mergam, 2014, s. 111).

2.5. İ'tirâz ile Tekmîl arasındaki fark

Tekmîl itnâb yollarındandır. Buna ihtirâs da denir. Bazı belâgat âlimleri “ikmâl, teharruz ve isâbetü'l-mikdâr” adını da vermişlerdir. Tekmîl, maksadın tersine bir intiba verebilecek sözde, o intibayı ortadan kaldıracak bir sözün getirilmesidir. Yani cümleyi yanlış anlaşılmayı giderecek bir sözle tamamlamaktır. Bu söz de bazen cümle arasında, bazen de cümle sonunda gelmektedir. Tekmil, maksadın açık ve net bir şekilde ifade edilmesi ve herhangi bir anlam kargaşasına ve yanlış anlaşılmaya mahal bırakmaması açısından önemli bir üsluptur. (Bulut, 2015, s. 417). Tekmil yanlış anlaşılmayı giderme gayesi için olduğunda bazı şekillerde i'tirâzla kabul edilir. O da i'râbdan mahalli olmayan cümle olduğundadır.

3. İ'tirâz Harfleri

İ'tirâz harfleri, aslında İsti'nâf harfleridir veya atf harfleridir ve bununla beraber i'tirâz için de olur. Eğer itiraziye cümlesi birbirine bağlı veya söylenilmesi gerekli olan iki şeyin arasında bulunduğu bu harfler itiraziye cümlesine bağlanırlar. (Kabave, 1989, s. 78). İ'tirâz harfleri şunlardır:

a. "Fa" Harfi: Kur'ân-ı Kerîm'de örneği şu ayette geçmektedir:

“إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا – فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا – فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا”

“(Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin olsunlar, fakir olsunlar -Allah onlara (sizden) daha yakındır.- Hislerinize uyup adaletten sapmayın.” (Nisa, 4/135). Başka bir ayette ise:

“وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِ – فَبِأَىٰ آءَاءِ رَبِّكَمَا تَكْذِبَانِ – مَدَامَتَانِ”

“O iki cennetin ötelerindeki, iki cennet daha var. -Şimdi, Rabbinizin hangi nimetlerine yalan dersiniz?- Gönül alan, koyu yeşil” (Rahman, 55/62-64).

b. "Vav" Harfi: İ'tirâz cümlesinin müsbet muzâriye bağlı olarak başlaması caizdir. Kur'ân-ı Kerîm'de örneği şu âyette geçmektedir:

“فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ – وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَلًّا نُنثَىٰ – وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذَرَيْتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ”

“Onu doğurunca,- Allah, ne doğurduğunu bilip dururken:- Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi.” (Ali İmrân, 3/36). Bu haliye cümlesinin zıddıdır. Çünkü hâliye cümlesi vav harfiyle bağlandığı zaman bu vav “iz” manasında zarf olması vacip olur. (Kabave, 1989, s. 77). Hâliye vav'ı ile i'tirâz vav'ı arasındaki en önemli fark kasıttır. Çünkü kasıt, cümlesinin âmili için olması haliyedir. Âmil için olmaması ise itiraziye'dir. Aynı şekilde atf vavı ile itiraziye vavı arasında ince bir fark vardır. Bu iki harf itiraziye harflerinin en meşhurlarıdır. İtiraz olarak bulunan cümlelerin emarelerindedir. Başka harfler de vardır ancak “fa” ve “vav” gibi meşhur değildir. (Mergam, 2014, s. 108).

4. İ'tirâz Cümlesinin Amaçları

Belâgat, Tefsir ve Ulûmü'l-Kur'ân kitapları İ'tirâz cümlesinin amaçlarını zikretmede bir araya gelmişlerdir. İ'tirâz cümlesinin amaçları çoktur. Ancak biz burada konuyu uzatmamak için önemli olan birkaç amacına yer vermeyi amaçladık. İ'tirâz cümlesi başlıca şu amaçlar için gelir:

4.1. Kelamn takrîrî (Belirleme)

Örneğin şu ayette: “قَالُوا تَاللّٰهِ - لَقَدْ عَلِمْتُمْ - مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْاَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ”

“Onlar, Allah'a yemin ederiz,- siz de bilirsiniz ki,- biz bu yere bozgunculuk çıkarmak için gelmedik; hırsız da değiliz dediler. (Yusuf,12/73). Bu âyette i'tirâz hırsızlık töhmetinden beraatı belirtmek amacıyla gelmiştir. (Mergam, 2014, s. 137).

4.2. Tenzîh için

Örneğin şu ayette: “وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبِنَاتِ - سُبْحٰنَهٗ - وَلَهُمْ مَّ يَشْتَهُونَ”

“Allah'a kızlar isnat ediyorlar. -Hâşâ O, noksan sıfatlardan münezzehtir.- Canlarının istediği ise kendilerinin oluyorlar.” (Nahl, 16/57). Bu ayette itiraz “sübhanahü” kelimesinden de görüldüğü gibi tenzih amacı taşımaktadır.

4.3. Te'kid için

Allah'ın şu ayetinde: “إِنَّ الَّذِيْنَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ - إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا - اُولٰٓئِكَ لَهُمْ جَنٰتٌ

“عَدْنٍ” Ama iman edip de hayırlı güzel işler yapanlar vay ya,- şüphesiz ki biz öyle güzel iş yapanların mükâfatını zayi etmeyiz.” (Kehf, 18/30-31). Bu âyette itiraz, âyetin mânasını tekit etmek için gelmiştir. (Mergam, 2014, s. 138).

4.4. İkinci cümlelerin birinci cümleyi beyan etmek için

Örneğin şu ayette: *فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ – إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ – نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ*

“Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şunu iyi bilin ki, Allah tövbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever. Kadınlarımız sizin için bir tarladır.” (Bakara, 2/222-223). Bu ayette, iki cümle veya iki kelam bitişik mâna olarak gelmiştir, çünkü ikincisi birincisinin beyanıdır ve birinci cümleyi tefsir etmek için gelmiştir. (Mergam, 2014, s. 138).

4.5. İki kişi den birinin daha fazla hak sahibi olduğuna dikkat çekmek.

“وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهَنَا عَلَى وَهْنٍ - وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدِكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ”

“Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. -Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır.- Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. Önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır.” (Lukman, 31/14). Bu ayette i'tirâz: Annenin çocuğunu taşımada sıkıntılar çektiğinden dolayı daha fazla hak sahibi olduğu belirtmek amacıyla gelmiştir. (Zemahşerî, 1987, s. 494).

4.6. Hasım'a (karşı tarafa) cevap verme amacıyla

Örneğin şu ayette: *“وَ إِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَءْتُمْ فِيهَا – وَاللَّهُ مُخْرَجٌ مَّا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ – فَفَلْنَا اضْرِبُوهُ بَبَعْضِهَا”*

“Hani siz bir adam öldürmüştünüz de onun hakkında birbirinizle atışmıştınız. Hâlbuki Allah gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktır. Haydi, şimdi (öldürülen) adama, (kesilen ineğin) bir parçasıyla vurun" dedik.” (Bakara, 2/72-73). Buradaki kullanımı, muhatapların kendilerinde belirlenmesidir. İsrail oğullarının bir kişinin öldürülmesinde bir birlerine düşmüşlerdir ve onların gizlemeleri kendilerine fayda sağlamadı. Çünkü Allah bunu ortaya çıkarmıştır. (Zerkeşî, 2004, s. 40).

4.7. Hücetle Açıklama

”وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجَالًا نُوحِيَ إِلَيْهِمْ – فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ – بِبَيِّنَاتٍ“

“Senden önce de, kendilerine vahyettiğimiz kişilerden başkasını peygamber olarak göndermedik. -Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun.” (Nahl, 16/43).

4.8. Teberrük Amacı

”لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ – إِنْ شَاءَ اللَّهُ – آمِينَ“

“Yemin olsun ki, -Allah’ınizniyle- Mescid-i Haram’a emniyetler içinde mutlaka gireceksiniz” (Feth, 48/27). İ’tirâz cümlesinin başka amaçlarını da zikretmek mümkündür onlardan biri “السخرية / و التهكم” alay etme ve “التغيب” teşvik ve “التسليية” Teselli etme ve “التعظيم” Tazim ve “الدعاء” Dua ve “التقرير” Belirleme ve “التوضيح / التفسير” açıklama. (Mergam, 2014, s. 139). Araştırmacılar, i’tirâz cümlesinin amaçlarını sınırlayamamışlardır. Çünkü bu konu, bir birine kenetlenmiş bir konudur. Burada sadece uygulama açısından mümkün olanları zikredilmiştir. Belâgatçıların kitaplarında bu amaçlardan bahsetmeleri sınırlama değil sadece temsilin soyutlanmasına hamledilmiştir. Çünkü ayrıntıların bir birini izlemesi araştırmacıları, itirazın amaçlarına işaret etmedikleri birçok amaçların üzerinde durdurur. Bu nedenle bu konu aydınlatmak isteyenlerin takdirine bırakmışlardır. (Mergam, 2014, s.139).

5. İ’tirâz Cümlesinin Bulunduğu Yerler

İ’tirâz cümlesi şu cümle öğeleri arasına girer:

1. Mübteda ile haberi arasına: Örnek: زيد – انا موقن – كريم
2. Fiil ile Fâil’i arasına: Örnek: سافر – اخبرت – زيد
3. Fiil ile Mef’ûl’ü arasına: Örnek: اكرمت – اقسم – زيدا
4. Şart ile Cevabı arasına: Örnek: ان يجتهد طالب – انا موقن – ينجح
5. Kasem ile Cevabı arasına: Örnek: والله – وانه لقسم عظيم – ليفلحن الصابرون
6. Sıfat ile Mevsûf’u arasına: Örnek: كافات طالبا – والله – مجد
7. Sıla ile Mevsûl’ü arasına: Örnek: قابلت الذي – اظن – فاز بالجائزة
8. Sıla ile sılanın cüzleri arasına: Örnek: رأيت الذي ماله – والكرم جميل – مبذول للناس
9. Muzâf ile Muzâfun ileyh arasına: Örnek: هذا كتاب – والله – زيد
10. Câr ile Mecrûr arasına: Örnek: سلمت على – والله زيد

11. Tenfis harfi ile Fiil arasına: Örnek: سوف – اوقن – ينجح المجد
12. Kad harfi ile Fiil arasına: Örnek: قد – والله – يحضر زيد
13. Nefi harfi ile Menfi' i arasına: Örnek: ما – والله – افلح مهمل
14. Bazen bir kelamda birden çok cümle-i muterize bulunur Örnek:
زيد – والله والإخلاص محمود – مخلص لأصدقائه
15. Müstakil iki cümle arasına: Örnek: فأتوهن من حيث امركم الله – إن الله يحب التوابين ويحب المتطهرين – نساءكم حرث لكم
16. Harf ile Te'kid arasına: Örnek: ليت وهل ينفع شيئاً ليت ليت شيئاً بوع فاشترت
17. Nasih harfle ona dâhil olan öğeler arasına: Örnek: كأن و قد أتى حول كميل ائافها حمامات مثل

SONUÇ

Yukarıda yaptığımız değerlendirmelere göre Arapçada yedi kısım cümle karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi: Cümle ya tam ya da nakıs cümledir. İkincisi: Cümle ya basittir ya da mürekkeptir. Üçüncüsü: Cümle ya isim veya fiil veya zarf ya da şart cümlesidir. Dördüncüsü: Cümle haber cümlesi ya da inşa cümlesidir, beşincisi: Cümle kubrâ olur ya da suğrâ olur. Altıncısı: Cümle ya i'râbdan mahalli olan cümle olur ya da i'râbdan mahalli olmayan cümle olur. Yedincisi cümle ya başında bulunur ya da sözün arasında bulunur. Ya da cümle öğeleri arasında ara cümle olarak i'tirâz cümlesi olur.

İ'tirâz cümlesi i'râptan mahalli olmayan cümledendir. İ'tirâz bir söz veya mâna bakımından birbirine bağlı olan iki cümle arasına bir kelime veya bir cümle veya birden fazla ara cümle olarak gelmektedir. İ'tirâz cümlesinin birçok amacı bulunulmuştur. Bunlardan uygulamaya uygun olan sekiz amacına yer verilmiştir. İ'tirâz cümlesinin on yedi yerde cümle öğelerinin arasına gelmesi örnekleriyle birlikte belirtilmiştir. Tüm bu verilere baktığımızda i'tirâz cümlesi çok karşımıza çıkan cümlelerdendir. İster metinlerde olsun ister konuşma esnasında olsun Arapçada çok karşılaştığımız bir üsluptur. Çok kullanılan bir üslup olmasına rağmen bu konuda yazılmış eserler yoktur. Sadece Belâgat, Tefsir, Nahiv kitaplarında müstakil bir bâb olarak ele alınmıştır. Türkçe olarak da bu konuda bir çalışma bulunamamıştır. Dolayısıyla bu çalışmamız Belâgat, Tefsir, Nahiv kitaplarından konumuzla ilgili olan bölümlerinden istifade edilerek elde edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Bolelli N. (2013) *Belâgat Beyan-Me'âni-Bedî ilimleri Arap Edebiyatı*. İstanbul.
- Bulut A. (2015) *Belagat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul.
- Carim A ve Emin M. (2004). *el-Balagatu'l-Vadiha el-Beyan vel-Meani vel-Bedî*. Dimaşk.
- Çörtü M. M. (2014). *Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv Edatlar*. İstanbul.
- Çörtü M. M. (2015). *Arapça Cümle Kuruluşu ve Tercüme Tekniği Harfi Cerler-Atıf Harfleri-Edatlar-İrab*. İstanbul.
- Çörtü M. M. (2013). *Arapça Dilbilgisi Nahiv*. İstanbul.
- Ethem, M. (2017). "Bir Tercüme Tekniği Olarak "Siz" Zamirinin "Biz" Şeklinde Tercümesi". Akademik Bakış: Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 2017, sayı: 57.
- Fahrudin er-Razi. (1988). *Tefsîrî Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*. (Çev.) Yıldırım S, Cebeci L ve diğ. Ankara.
- Fadlî A. (1980) *Muhtasar en-Nahiv*. Cidde. İbrahim M. T. (2009). *İ'rabu-l Kurani'l –Kerim*. Lübnan.
- İbrahim M. T. (2009). *İ'rabu-l Kurani'l –Kerim*. Lübnan.
- İbn Manzûr. (2000). *Lisûnü'l-Arab*. Lübnan.
- İbn Hişam el-Ensârî. (1964) *Muğni'l-Lebib an-Kütübü'l-Eârib*. Dimaşk.
- Kabâve F. (1989). *İ'rabu-l cümel ve eşbahü-l cümel*. Suriye.
- Kazvîni. (2002) *el-İzah fi Ulumu'l-Belaga el-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî*. Lübnan.
- Mergam A. (2014). *Delalatü'l-Cümletü'l-İ'tirâziyye fi'l-Kurani'l-Kerim*. Cezair.
- Sevinç R. (2011). *Arapçada Cümle Yapısı: Yapı-Anlam-Zaman-İrab*. İstanbul.
- Sibeveyh. (1988) *el-Kitab Kitabu Sibeveyh*. Kahire.
- Suyuti C. (2003). *İtkân fî Ulümü'l Kur'ân*. Beyrut/Lübnan.
- Şaviş M. (2001). *Usul'u-l Tahvi'l-Hitab fi Nazariyyetü'n-Nahviyye el-Arabiyye Tesis Navu'n-Nass*, Tunus. Tahnavî M. A. (1996). *Keşşaf Istilahâtü'l-Fünûn ve'l-Ulum*. Beyrut.
- Tahnavî M. A. (1996). *Keşşaf Istilahâtü'l-Fünûn ve'l-Ulum*. Beyrut.
- Uzun T ve Diğerleri, (Ed.) (2007). *Anlatımlı Arapça*. Konya.
- Zerkeşi B. M. (2004). *el-Burhân fî Ulümü'l-Kuran*. Beyrut.
- Zemahşeri. (1987) *Tefsîru'l-Keşşaf an-Hakaiki't-Tenzil ve Uyunu'l-Ekâvîl fî vücuhu't-Te'vîl*.